

Nagy Dániel Gergely

Megérteni és meghaladni a hiperkapitalizmust. Thomas Piketty az egyenlőtlenségeket igazoló ideológiák nyomában

Thomas Piketty: Capital and Ideology.

Harvard University Press, Cambridge, MA, 2020. 1093 oldal.*

2015-ös sikerkönyvében Thomas Piketty francia közgazdász jelentős médiavisszhangot és közérdeklődést kiváltó prognózist állított fel. Kimerítő terjedelméhez képest *A tőke a 21. században*¹ üzenete egyszerű volt: a gazdagok és a szegények közötti szakadék további szélesedését vetítette előre a 21. század folyamán a jelenben érvényesülő tőke- és vagyonnövekedési trendek mellett. Ennek bizonyítására a szerző megannyi történeti adatot gyűjtött össze és foglalt rendszerbe, de mindössze egyetlen fontos képletet alkalmazott. A gazdaság növekedési arányát meghaladó tőkehozam formulája ($r > g$) elegendőnek bizonyult, hogy kellő meggyőző erővel hasson a nagyközönségre,² és aktualizálja, illetve tudatosítsa a növekvő egyenlőtlenségek problémáját. A könyv a társadalomtudományokban, kiemelten a közgazdaságtanban járatos olvasókat sem hagyta hidegen, és szerteágazó vitákat váltott ki, elsősorban ökonometriailag megalapozottnak tűnő vizsgálatának kimenetével, amely szerint óriási vagyongoncentráció kialakulását eredményezi, ha a tőkejövödelmek aránya hosszú távon meghaladja a gazdaság növekedésének mértékét. Az egyenlőtlenségekről írt bestsellerben felállított prognózis végkimenetelét a világháborúk előtti Franciaországban a *Belle Époque*, míg az Egyesült Államokban a *Gilded Age* címkékkal jelzett aranykorba való 21. századi visszarendeződésben, a patrimonális kapitalizmus kiteljesedésében jelölte meg a szerző, amelyben a gazdasági növekedés és progresszió ára a szélsőséges vagyoni differenciálódás.³

* A recenzió alapjául Arthur Goldhammer angol fordítása szolgált. Az áttekinthetőségre és közérthetőségre törekedve a szövegben a kötetre nem az angol, hanem magyar címmel hivatkozom (*Tőke és ideológia*), noha a recenzió írása idején a könyv magyar fordítása még nem jelent meg.

¹ Piketty 2015.

² A könyv elsősorban angol nyelvű kiadásának média- és szakmai fogadtatása nyomán lett milliós bestseller, ugyanakkor igencsak beszédes, hogy az amazon.com adatai szerint olvasóinak többsége alig jutott túl a 26. oldalon (Roland 2014).

³ Paul Krugman Piketty új könyvének recenziójában, a *New York Times* lapjain még a 2013-as bestseller érdemeinek méltatásakor a patrimonális kapitalizmus visszatéréséről felállított prognózist nevezi meg *A tőke a 21. században* térnyerésének előrevetítése mellett. Piketty a szakmát a vagyoni egyenlőtlenségekről, elsősorban a megkeresett vagyonnal szemben az örökölt vagyon jelentőségének növekedéséről tett megállapításaival hozta lázba (Krugman 2020).

Piketty prognózisa inkább volt baljós, mint nosztalgiába hajló. *A tőke a 21. században* nem állított fel közvetlen és egyoldalú vagy éppen egytényezős ok-okozati összefüggést a 19. és a 20. század fordulóján a fejlett nyugati világban kialakuló társadalmi egyenlőtlenségek és a világháborúk között, mégis könnyen kiolvasható volt a kiteljesedett patrimonális kapitalizmus egyenlőtlenségeinek szerepe a két világháborúhoz vezető folyamatokban. Piketty abban sem vonta kétségbe a világháborúk jelentőségét, hogy pusztításaik nyomán egyenlőbb lett a világ, legalábbis annak az a fejlett része, amely *A tőke a 21. században* elemzésének középpontjában állt. Az európai jóléti államok kiépülésére és ezzel összefüggésben a „szociáldemokrata” kormányzatok szerepére Piketty azonban nagyobb hangsúlyt fektetett az egyenlőtlenségek 1945 utáni mérséklődésének magyarázatában. Ugyanakkor azt már az olvasókra bízta, hogy a régi aranykor múltja és az új egyenlőtlenségek korának jelene közé vont párhuzamot tovább gondolva elmenjenek a következtetésben odáig, hogy amennyiben a jelenlegi egyenlőtlenségeket erősítő trendek tovább folytatódnak, és ismét beköszönt a 19. századihoz hasonló „aranykor”, akkor a társadalmi feszültségek és bizonytalanságok nyomán akár egy újabb világméretű konfliktus is kibontakozhat, s azon keresztül vezethet az út az egyenlőbb jövőbe.

Jóllehet előző könyvében Piketty nem merészkedett olyan messzire, hogy magára vegye az apokalipszis prófétájának szerepét,⁴ mégis, nem meglepő módon, az utolsó fejezetek témájául a globális tőke szabályozását jelölte ki, hogy többek között a progresszív jövedelemadóról elmélkedjen, és megoszthassa a globális tőkeadóról szóló koncepcióját, megoldásként a meglévő egyenlőtlenségekre és az eszkálálódásukkal jelentkező jövőbeli társadalmi feszültségekre. A globális tőkeadóról alkotott elképzelését meglehetősen vázlatosan mutatta be *A tőke a 21. században* vonatkozó fejezetében (540–566),⁵ azt viszont nyilvánvalóvá tette, hogy nem fűz túl nagy reményt ahhoz, hogy a világ összes vagyonának megsarcolására és a belőlük származó bevételek elosztására nemzeteken átívelő megállapodás születhet, sőt egyenesen utópiának minősítette a globális tőkeadót.⁶

⁴ Ellentétben például *A tőke a 21. században* bevezetőjében referenciául szolgáló olyan 18. és 19. századi gondolkodókkal, mint Thomas Malthus, David Ricardo vagy Karl Marx, akik Piketty értelmezésében „viszonylag sötét, mondhatni apokaliptikus képet festett[ek] a vagyon eloszlásáról és a társadalomszerkezet hosszú távú fejlődéséről” (15).

⁵ A bemutatás olyan általánosságok kimondásában merült ki, mint hogy a „globális vagyon alakulásáról” beszámoló és nyilvánosan hozzáférhető adatok híján a *Forbes*ban és más magazinokban közölt adatokra támaszkodva a világ leggazdagabbjai vagyonának megadóztatásakor arányos adókulcs alkalmazása szükséges, amely „1 millió euró alatti nettó vagyonok esetében 0%-os, 1 és 5 millió euró közötti vagyonok esetében 1%-os, 5 millió euró felett pedig 2%-os lehetne” (542).

⁶ Bármennyire óvatos volt is Piketty a globális tőkeadó körvonalainak bemutatásával *A tőke a 21. században* 15. fejezetében, a vita így sem maradhatott el; a francia közgazdász elképzeléseit többek között Janisz Varoufakis volt görög pénzügyminiszter bírálta (Varoufakis 2014), de David Harvey brit marxista földrajztudós, Marx *Tőkés*ének kiváló ismerője is naiv utópiának minősítette (vö. Nagy 2019). A könyv érdemeire és hiányosságaira rámutató, átfogó, magyar nyelven

Az előző könyv gyakorlatát követve a *Tőke és ideológia* című új kötetében Piketty csak az utolsó részben fed fel kártyáit, és nyilatkozik arról, mi jelentheti az alternatívát az ezúttal „hiperkapitalizmusnak” nevezett jelenkor tulajdonlás-központú ideológiájával⁷ szemben. A változás hívószava most nem a globális tőkeadó, hanem egyenesen a szocializmus, annak is egy „részvételi” formája.⁸

Piketty továbbra is hű marad *A tőke a 21. században* interdiszciplináris programjához, amely a nagy elmélet hagyománya felől közelítve lehetővé tette a politikai gazdaságtan egyik klasszikus, ám az ökonómia túlzott matematizálódása és más tudományterületektől való fokozatos elzárkózása következtében háttérbe szorult témájának, vagyis az egyenlőtlenségeknek a tárgyalását. Most, a folytatásban az egyenlőtlenségeket igazoló ideológiák interdiszciplináris, széles spektrumú történeti vizsgálatára vállalkozik. Annak érdekében, hogy egyben lássa és láttassa az egyenlőtlenségek ideológiáinak és társadalmainak történetét, a tulajdonlás-központú és meritokratikus ideológia által meghatározott „hiperkapitalizmus” (a jelen) korán túl a *Tőke és ideológia* történelmi áttekintésében még három nagy korszak meghatározására és vizsgálatára került sor. A történeti áttekintés kiindulópontja az, hogy az egyenlőtlenség nem ökonómiai vagy technikai, hanem politikai és ideológiai képződmény. *A tőke a 21. században* még azt kívánta egyértelművé tenni, hogy az egyenlőtlenségeknek történetük van, a *Tőke és ideológia* ezt azzal egészíti ki, hogy az egyenlőtlenségek rendszereit legitimáló ideológiáknak ugyancsak, vagyis, leegyszerűsítve, minden egyenlőtlen társadalomnak szüksége van a fennálló viszonyokat igazoló eszmékre, amelyek meghatározók a különböző korszakokban, és korszakhatárokat jelölhetnek.

A *Tőke és ideológia* sorvezetőjeként szolgáló, az egyenlőtlenségeket igazoló ideológiák alakulását vizsgáló történeti áttekintés négyes korszakolásra támaszkodik, és több száz évvel korábbra megy vissza a múltba, mint *A tőke a 21. században* áttekintése. Piketty elsőként 1. a premodern kor rendjét tanulmányozza, amelynek ideológiai gyökerei a kora középkor végéig nyúlnak vissza, és prototípusa a papság-nemesség-harmadik rend triászára épülő *Ancien Régime* társadalmi berendezkedése az 1789-es francia forradalom előtt. Ezt követően a 2. a tulajdon társadalmával foglalkozik, amelyek a kapitalizmus, az iparosodás korának tulaj-

megjelent írások közül lásd Kornai János *Közgazdasági Szemlében* közzétett tanulmányát (Kornai 2015) és Szelényi Ivánnak a *BUKKSZ*-ban megjelent recenzióját (Szelényi 2015).

⁷ A *Tőke és ideológia* eredeti francia kiadásában Piketty a *néo-proprétarisme* kifejezést használja, hogy megnevezze a jelenkor ideológiáját, ezzel egyszerre elkülönítve és összefüggésbe hozva a 19. században kiteljesedő *proprietarisme* ideológiájával. Piketty fordítója, Arthur Goldhammer számára nem jelentett kihívást a *proprietarianism* és *neo-proprietarianism* kifejezések alkalmazásával angol megfelelőket találni az ideológiák megnevezésére, annál nagyobb kihívást jelent majd ezek átültetése magyarra. Pontos magyar terminológia és kész fordítás híján ezért itt mindkettőre leíró megnevezéseket használok.

⁸ A francia eredetiben a *socialisme participative*, míg az angol kiadásban a *participatory socialism* kifejezés szerepel. A recenzióban az eredeti és az angol kifejezések nyersfordítását, tehát a *részvételi szocializmust* használok Piketty szocializmusára, így elkülönítve az olyan, jelentésüket tekintve terhelt kifejezésektől, mint például a *demokratikus szocializmus*, amely mostanában Bernie Sanders fellépése nyomán bővült további tartalommal.

donlás-központú ideológiájában teljesedtek ki a *Belle Époque* idején Franciaországban és 1880–1914 között szerte Európában. A kapitalizmus egyenlőtlenség elvű ideológiája alapján szerveződő „tulajdon-társadalmak” az I. világháborúig meghatározók, a világháborúk után pedig Piketty narratívája szerint 3. a szociáldemokrácia egalitárius ideológiájának és társadalmainak korszaka köszöntött be, így a kapitalizmus ideológiája után a figyelem a szociáldemokráciára irányul, amelyet a nyolcvanas években bekövetkező újabb inegalitárius paradigmaváltás szorított ki. Utóbbi a 4. a már említett hiperkapitalizmus társadalmá és annak meritokratikus, szélsőségesen tulajdonlás-központú ideológiája, amely ma is érvényben van, sőt uralkodó ideológiának számít.

A tulajdonlás-központú ideológia azon a feltételezésen alapul, hogy a társadalmi és politikai berendezkedés elsődleges feladata a magántulajdon védelme. Eszerint a magántulajdon védelmére az egyén „felszabadulása”, illetve a társadalmi rangtól és származástól független boldogulása, ezzel összhangban pedig a társadalmi stabilitás fenntartása érdekében van szükség. Következésképpen azoknak kell nagyobb politikai hatalmat birtokolniuk, akik több magántulajdonnal rendelkeznek, mert akiknek sok a veszítenivalójuk, inkább érdekeltek a hosszú távú fenntarthatóságban, és nem teszik kockára a biztonságot jelentő társadalmi stabilitást vagy az ország jövőjét, csak azért, hogy érvényt szerezzenek vágyaiknak. A háromfunkciós társadalmak felbomlásához vezető államiság fejlődésével, majd megszilárdulásával a tulajdonlás-központú ideológia megágyazott a tulajdon társadalmainak kiépüléséhez, és a 19. században sikerült uralkodó ideológiává válnia. Ezt a szerepét meg is őrizte a következő század közepéig, miközben nagyobb mértékű társadalmi egyenlőtlenségeket teremtett, mint amilyenek a rendiség triászta által meghatározott társadalmi berendezkedésben fennálltak.

A tőke és a vagyon extrém koncentrációja nyomán létrejövő egyenlőtlenségek próbatételt jelentettek a „tulajdon társadalmi” számára. Hasonlóan komoly kihívásként jelentkezett a kolonializmus. Az „egyenlőtlenség európai társadalmi” és gyarmatosító hatalmai csak úgy tudták a fölényüket, országaik határain belül pedig a kevesek jólétét a sokaságéval szemben biztosítani, hogy gyarmatosítókként kizsákmányoltak, katonai elnyomást alkalmaztak, és a rabszolgatartástól sem riadtak vissza. A rabszolga-felszabadítás – legyen szó Haitiről vagy a Mély-Dél régió rabszolgatartó államairól – nem valamilyen univerzális emancipatorikus eszmének köszönhetően következett be, hanem nagyon is szükség volt arra a „jóvátételre”, amelyet az amerikai, angol és francia példa esetében egyenesen magukkal a felszabadult rabszolgákkal fiztettek ki egykori tulajdonosaik.⁹ Végül a nacionalista és az identitárius kihívást említi Piketty, aki szerint

⁹ Különösen igazságtalannak hat Haiti rabszolgaállamának esete, amelyre Piketty kiemelt figyelmet fordít a kötet második részében a rabszolga-társadalmakról, vagyis az egyenlőtlenségek legszélsőségesebb társadalmi megvalósulásáról szóló fejezetben (203–251). Az 1780-as években a szigetország lakosságának 90%-a, több mint 470 ezer ember volt rabszolga. Amikor Haiti függetlenségét az egykori gyarmatosító-rabszolgatartó Franciaország 1825-ben elismerte, és

a nemzetállamokat az országhatárokon túlra terjedő tulajdon védelme és a gazdasági, illetve ipari fejlődés hajszolása vitte rá arra, hogy versengjenek egymással. Bár ez a versengés vált (ön)pusztítóvá az 1914–1945 közötti időszakban, az említett másik két kihívás szintén elvülhetetlen szerepet játszott benne (199–200).

Míg a nacionalizmust és vele összefüggésben az identitarianizmust Piketty kihívásként értelmezi, addig a kommunizmus és a szociáldemokrácia velük egy időben kibontakozó eszméire a kihívásokra adott megoldásokként tekint. Az ezen eszmékre épülő társadalomszervezési elképzelések és a belőlük kibontakozó uralmi rendszerek bemutatására és lényegi vonásaik meghatározására jóval kevesebb figyelmet fordít, mint a tulajdonlás-központú ideológiákra, viszont mindkettővel szemben meglehetősen kritikus.

Piketty úgy gondolja, hogy a szovjet kommunizmus bukása az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kapitalizmus és vele összefüggésben az egyenlőtlenségek elszabaduljanak. A szovjet kísérlet kudarca nyomán lekerültek a napirendről, illetve elvesztették hitelességüket az egyenlőtlenségek problémájára a radikális újraelosztás programjában megoldást kereső egalitárius ideológiák. Fennállásuk idején a Szovjetunió és a szovjet szatellitállamok pusztá létezésükkel elrettentésül szolgáltak, tulajdonképpen nyomást helyeztek a szabad világban a tőkés elitre és a politikai pártokra, hogy nyitottak legyenek az újraelosztás kérdései iránt, tartva az alsóbb osztályok elégedetlenségétől. Az 1990-es évek kezdetétől azonban nem volt többé ellenpólus, ahogy a piacok önállóságával, a deregulációval, a gazdagok adóterheinek csökkentése nyomán növekvő beruházási, befektetési és munkahelyteremtési kedv megugráásával stb. kapcsolatos elképzelések sem találtak egyenrangú riválisra. Pikettytől azonban mi sem áll távolabb, mint a *létező szocializmus* idealizálása: kritikájában komoly hangsúlyt fektet a szovjet rendszer túlcentralizáltságára, és rávilágít arra, hogy a központi tervutasításos rendszer csak akkor volna képes ellátni a feladatot, ha nem lenne számos változatos, bonyolult emberi szükséglet, és ki lehetne őket elégíteni nagyjából ugyanazokkal a javakkal és szolgáltatásokkal (593). Mivel azonban a társadalom és a gazdaság megszervezésekor komplexebb szükségletek kielégítését kell figyelembe venni a hatékony működéshez, az egyedüli megoldás a fogyasztói preferenciák sokszínűségével és változatosságával számoló decentralizmus.

A centralizmus kritikája és a decentralizmus dicsérete előrevetíti Piketty szocializmusát, aki egy jó bestselleríró taktikájával időnként felfed részleteket arról, mire számítsanak az olvasók a kötet végén. A zárás megértéséhez szükséges annak ismerete, mi vezetett ahhoz, hogy az 1945 és 1980 közötti időszak meghatá-

---

X. Károly király nem fenyegetett tovább a francia hadsereg inváziójával, ez csak azért történhetett meg, mert a tulajdonukat elveszítő egykori rabszolgatartók kárpótlására 150 millió frank megfizetésére kötelezték a port-au-prince-i független kormányzatot. A kárpótlás összege a korabeli Haiti hároméves nemzeti jövedelme volt, ma 40 milliárd eurónak felel meg, kifizetése 1950-ig nem került le a napirendről, és káros hatással volt a szigetország gazdasági és politikai fejlődésére.

rozó ideológiája, a szociáldemokrácia elvesztette befolyását és vonzerejét. Még akkor is, ha a nyugati szociáldemokrácia az eredményei között tarthatja számon az egyenlőtlenségek visszaszorítására létrehozott új intézményeket, társadalmi és fiskális politikát, progresszív adózást stb., a szovjet rendszer mint ellenpélda, megkötötte a nyugati szociáldemokrácia kezét abban, hogy még átfogóbb javaslatokat dolgozzon ki és valósítson meg az újraelosztásra. A szociáldemokrácia arra sem bizonyult alkalmasnak, hogy a politikai hatalom és a tulajdon megsztásának új, társadalmibb formáit dolgozza ki, de arra sem tudott válaszokat adni, hogyan lehetne egyenlő hozzáférést biztosítani a tudáshoz és az oktatáshoz, kiemelten a felsőoktatáshoz. Végezetül pedig a globalizációra sem volt alternatívája, így a minden szabályozást felülíró szabad kereskedelem és tőkeáramlás veszélybe sodorta azt a társadalmi szerződést, amelyen a 20. század szociáldemokrata államai alapultak (485).

Napjaink nagy kihívása az identitarianizmus-nacionalizmus¹⁰ formájában jelentkezik, szoros összefüggésben az egyenlőtlenségekkel, hiszen a szegényebb rétegek mind fogékonyabbak a szólamaira. Piketty szerint téves elképzelés, hogy az alacsonyabb társadalmi osztályok eredendően nacionalistábbak lennének, mint a jobb helyzetben lévők. Annak oka, hogy a jelenben ez a tendencia mutatkozik, abban is keresendő, hogy a baloldal cserbenhagyta őket, és a munkásosztályt, illetve az alsóbb osztályokat megszólító, érdekeiket képviselő pártok idővel az értelmiségi, művelt és képzett rétegek pártjaivá alakultak át. Az USA-ban például sem a demokrata párti Clinton-, sem az Obama-adminisztráció nem hajtott végre gyökeres változásokat a reagani reformokhoz képest, meritokratikus és egyenlőtlenség elvű ideológiáját pedig végképp nem kérdőjelezték meg. Ehhez hasonlóan az Egyesült Királyságban egyetlen munkáspárti kormányzat sem szakított igazán a thatcherizmus gazdasági-pénzügyi reformjainak örökségével: noha a Blair- és a Brown-kormányzat idején több állami forrás jutott az egészségügybe és az oktatásba, közben jelentős tandíjemelésre is sor került a felsőoktatásban.

A könyv komoly hangsúlyt fektet arra, hogy kellőképpen alátámassza, a nyolcvanas évektől hogyan veszítette fokozatosan érvényét a politikai csatározásokat a II. világháború óta meghatározó bal- és jobboldali megkülönböztetés, melynek helyét ma már két elitcsoport szembenállása tölti be: a tehetős jobboldaliak és a baloldali értelmiségiek pártjai.¹¹

¹⁰ Piketty óva int attól, hogy a „populizmus” kifejezés használatával próbáljuk leírni és megérteni a jelenséget. Populizmus-kritikájának külön fejezetet szentel a *Tőke és ideológia*-ban (962–965), ahol elmagyarázza, a kifejezés használata mind negatív, mind pozitív értelemben káros következményekkel jár, elhomályosítja az ideológia jelentőségét, mivel kimondottan azon a feltételezésen alapul, hogy a nyers erő, vagyis az „emberek” „elittel” szembeni fellépése önmagában akár olyan kérdések eldöntésére is alkalmas és elegendő, mint hogy milyen intézményi szinteken kell megsegíteni a hátrányos társadalmi helyzetben lévőket.

¹¹ A vagyonos jobboldal megnevezésére az angol kiadás a *Merchant Right*, míg a jelentős vagyonnal nem rendelkező baloldal megnevezésére *Brahmin Left* kifejezéseket használja, az utóbbi egyértelmű utalás az írástudó papokra és tanítókra az indiai kasztrendszerben. A *Tőke és ideológia* megjelenését megelőzően Piketty már egy közel 200 oldalas tanulmányban foglalkozott a két

Mindkét elitcsoportnak megvannak a sajátos preferenciái, értékei, erősségei és gyengeségei, amelyek ismertetésére Piketty külön fejezetet ígér (772–774), melynek tartalma azonban kimerül nagy általánosságok ismertetésében, mint például, hogy a tehetős jobboldali elitcsoportok számára a vállalkozói és üzleti életben érvényesülő tehetség a fontos érték, míg a tudományos kiválóságban értéket látó értelmiségi baloldaliak többen hajlandók áldozni az elitoktatás és elit-kultúra intézményeire, amelyekhez kötődnek is. Piketty hangsúlyozza, hogy ezek az elitcsoportok a nyugati világban (Amerikában, az Egyesült Királyságban és Franciaországban) túszul ejtették a politikát, és mindkettőnek az az érdeke, hogy a jelenlegi hiperkapitalizmus globalizált, a tőkeáramlásnak szabad utat engedő viszonyai fennmaradjanak.¹²

Piketty úgy látja, hogy a két elitcsoport által meghatározott kétpólusú rendszerben a premodern-középkori háromfunkciós berendezkedés logikája tér vissza, ahol a hatalmon a tudós értelmiségi papság és a harcos nemesség osztozott, azzal a különbséggel, hogy a jelenben a harcosok feleslegessé váltak, hiszen az egyének és javainak biztonságáról ma az állam hivatott gondoskodni, és helyüket átvették a kereskedők. A jövőben akár a két elitcsoport társadalmi és gazdasági fúziója is megtörténhet, ahogy a magasan képzett, most baloldali szavazók egyre gazdagabbak lesznek, és egyre több vagyona tesznek szert, mint például a 19. századi Indiában, ahol a tudós papok, a *brahminok* kasztjába tartozók voltak a legtanultabb és a legnagyobb magántulajdonnal rendelkező réteg (774).

A két elitcsoport összeolvadása azt is eredményezheti, hogy a jövőben egyetlen párt képviseli majd az érdekeiket. Főként az alacsonyabb társadalmi osztályok körében jellemző, hogy az emberek kiábrándulnak a politikából, ami elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a nyugati demokráciákban egyre inkább távol maradnak a szavazófülkéktől. Ha ez a fokozódó trend tartóssá válik, és nem sikerül az alacsonyabb társadalmi rétegeket bevonni a politikába, akkor bár rövid távon könnyebb lesz az elitnek megőriznie a hatalmát, hosszú távon megkérdőjeleződhet a választások legitimitása, és az egész politikai berendezkedés megínoghat, ami erőszakos forradalmakhoz és autoriter kormányzatok kiépüléshez vezethet. A II. világháború utáni politikát jellemző törésvonalak és választói szövetségek már vagy nincsenek meg, vagy a megmaradt táboraikban megosztottság uralkodik. Az elitel szemben az alacsonyabb társadalmi rétegeket hagyományosan képviselő baloldal mai öröksége a piacpárti centripártok és a növekvő egyenlőtlenségek kihívására új megoldásokat kereső és újraelosztással rokon-szenvező radikálisok közötti megosztottság. A hagyományos jobboldalon ma

---

oldal szembenállásának történetével és jövőjével Franciaországban, az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában (Piketty 2018).

¹² Ennek érdekében a bal- és jobboldali elitcsoportok összefogásra is képesek, mint tették 2017-ben a francia elnökválasztások során, amikor a köztársasági front (*front républicain*) összezárt Emmanuel Macron mögött, hogy megakadályozza Marine Le Pen megválasztását. Hasonlóan jártak el, amikor a 2002-es elnökválasztás második fordulójában Jacques Chiracot segítették hatalomba Jean-Marie Le Pannel szemben (bár Piketty csak az előbbit említi meg könyvében).

a piacpárti jobbközép és a globalizáció kihívására a bevándorlásellenességben és identitárius jelszavakban otthonra találó nativista-nacionalista radikálisok találhatók. Nem meglepetés, hogy a cserbenhagyottság érzésével küzdő alacsonyabb társadalmi rétegek az utóbbiak táborában leltek befogadásra. Velük elhittették, hogy nincs hiteles alternatíva a meglévő, egyenlőtlenségeken alapuló és azokat újratermelő gazdasági berendezkedéssel szemben, így a változásba fektetett reményt felváltotta a határok és identitások védelmébe vetett hit, vonja le a következtetést Piketty a *Tőke és ideológia* 17. fejezetének elején, amelyben az olvasó beavatást nyerhet a „részvételi szocializmus” égisze alatt kibontakozó politikai és ideológiai változás programjának alapvetéseibe (966–1034).

2008-ig a hiperkapitalizmus tulajdonlás-központú és meritokratikus ideológiája által meghatározott paradigma nemigen kérdőjeleződött meg, de a válság nyomán sokakban ébredt fel a kétely az egyenlőtlenségek legitimitásával szemben, s egyúttal megfogalmazódott az egyenlőség igénye. A *Tőke és ideológia* „részvételi szocializmusról” szóló fejezetében Piketty mintha már nem is a maga, hanem bevallottan John Rawls hangján szólítana fel egy új társadalmi szerződés megkötésére az igazságosság nevében. A francia közgazdász az igazságosság megvalósulását egy olyan társadalomban látja, amely a legszélesebb körben képes tagjainak biztosítani a hozzáférést a legalapvetőbb javakhoz, az oktatáshoz, az egészségügyhöz és a választójoghoz. Egy ilyen társadalom kiépüléséhez jelenheti az alapot a könyvben felvázolt „részvételi szocializmus” programja, amelynek alappillére a nagyobb dolgozói részvétel biztosítása a vállalatok irányításában és a progresszív adórendszer.

Előbbi mintájául Németország és a skandináv országok „északi” modellje szolgál, ahol a dolgozók képviselői az üzemek vezető testületeiben a pozíciók felét, illetve harmadát töltik be, függetlenül attól, hogy tőketulajdonosok-e (972). Piketty a modell kiterjesztése mellett szólal fel a társadalmi tulajdonlás tényleges megvalósulása érdekében, míg a progresszív adórendszer az egyenlőtlenségek visszaszorítására hivatott éves szintű jövedelemadót, valamint örökösödési és vagyonadót foglalna magába. Piketty becslései alapján az arányos éves jövedelemadóból befolyó összegek az állam bevételeinek 45%-át tennék ki, amit a jóléti állam intézményeinek, kiemelten az egészségügynek és az oktatásnak a finanszírozására lehetne fordítani. Habár a progresszív vagyoni- és örökösödési adóból beérkező összegek az állami bevételeknek csak 5%-át jelentenék, mégis elégségesek lennének ahhoz, hogy ezek 60%-ából minden 25. életévét betöltő állampolgár egyszeri juttatásként 120 ezer eurónak megfelelő alaptőke-jövedelemhez jusson, legalábbis Nyugat-Európában, az USA-ban és Japánban (983).

Csaknem ezer oldalon kell kitarotán átverekednie magát az olvasónak, hogy alapvonalaiiban megismerje Piketty „részvételi szocializmusát”, amely egyrészt a társadalmi tulajdonlásról és a vállalatok igazgatásában való részvételen, másrészt az ideiglenes tulajdonlásról és a tőke körforgásán nyugszik (989), és nyilván a tulajdonalapú hiperkapitalizmus meghaladását tűzi ki célul. Kitarásra nem azért van szükség, mintha a *Tőke és ideológia* felépítése nem volna áttekinthető,

vagy nyelvezete bonyolult lenne, sőt ennek épp az ellenkezője igaz: a szerző mintha egyenesen kerülné a szakterminusok használatát, tárgyilagos és elemző stílusa könnyen befogadható, helyenként túlságosan didaktikus is. A didaktikus-ságot a terjedelem is tükrözi: az egyes fejezetek első bekezdései többnyire összefoglalják az előzőben tárgyaltakat, így könnyebb ugyan elraktározni a korábban elhangzottakat, ugyanakkor a közlendő közel sincs arányban a kifejtés hosszúságával, ami sokszor vezet önismétléshez és redundanciához.

Kritikával illelhető, hogy a századokon és kontinenseken átívelő vizsgálódásnak nincs igazán fókuszja – pedig a szerzőnek van célja, hiszen a jelenben uralkodó egyenlőtlenségek eszmetörténeti múltját kívánja felfejteni, hogy jobban megértse ideológiai hátterüket, működésüket, lehetséges következményeiket. A fókusz hiánya Piketty elemzésének rendkívül széles spektrumán mutatkozik meg: választójogi, alkotmány- és adótörténeti áttekintésekre, szociológiai, szociográfiai, történelmi és politikai elemzésekre éppúgy vállalkozik, mint a több évszázados európai kolonializmus globális egyenlőtlenségekre gyakorolt és napjainkban is érvényesülő torzító hatásainak értékelésére, vagy véleményalkotásra arra nézve, milyen példával szolgálhat az indiai demokrácia az egyenlőtlenségek elleni hatékony fellépéshez az Európai Unió számára.

Ezek a vállalások akár az előző könyvet ért kritikák egy típusára adott válaszul is felfoghatók. Pikettynek az egyenlőtlenségekről szóló elemzése és az általa javasolt globális tőkeadó kapcsán is elhangoztak korábban olyan bírálatok, amelyek *A tőke a 21. században*, ha úgy tetszik, nyugatosságát vagy nyugat-centrikus-ságát hangsúlyozták, vagyis hogy túlságosan a fejlett világra, még inkább Franciaországra és az Egyesült Államokra összpontosít.¹³ Piketty láthatólag komolyan vette a bírálatokat, és elemzésének földrajzi fókuszát kiszélesítette. A *Tőke és ideológia* elemzése nemcsak korszakokon, hanem kontinenseken is átívelő, szerzőjének látószöge a világpolgáré, de a döntő pillanatokban mégis megmarad európai-nak és elsősorban franciának.

Az olvasást az is nehezíti, hogy az említett négyes korszakolás nincs fedésben a könyv négyes szerkezeti tagolásával. Sok az átjárás az egyes korszakok között: amikor az olvasó már azt hinné, egy korszak tárgyalásának határához ért, és valami új következik, Piketty visszalép az időben, vagy kitekintéseket tesz,

¹³ *A tőke a 21. században* amerikai kiadója, a Harvard University Press gondozásában 2017-ben *After Piketty. The Agenda of Economics and Inequality* címmel megjelent kötetben (Boushey et al. [eds] 2017) többen is foglalkoztak az egyenlőtlenségeknél az egyenlőtlen tőkeeloszlás nyomán létrejött azon dimenzióival, amelyek Piketty könyvében nem kaptak figyelmet. Christoph Lakner kritikájának kiindulópontja például az, hogy elemzésében Piketty a nemzetállamokon belüli, nem pedig a köztük lévő egyenlőtlenségekre koncentrált, azonfelül pedig nyugati perspektívából akarja megragadni a globális egyenlőtlenségeket (Lakner 2017). Gareth A. Jones tanulmányában a globális egyenlőtlenségek interdiszciplináris szemléletű megértésében a tőke földrajzi dimenziójának vizsgálata mellett érvel (Jones 2017), míg Ellora Derenoncourt arra hívja fel a figyelmet, hogy az atlanti rabszolga-kereskedelem és az európai gyarmatosítás Amerikában, Afrikában és Ázsiában a kora újkortól hogyan fejtette és fejteti ki mind a mai napig hatását a globális egyenlőtlenségekre, ami szintén nincs kellő hangsúllyal jelen *A tőke a 21. században* elemzésében (Derenoncourt 2017).

például hogy magyarázatot adjon a feudalizmus háromfunkciós rendet konzerváló ideológiájának visszatérésére a hiperkapitalizmus korában. A képet és a megértést tovább bonyolítja, hogy az ideológiák szerinti korszakolást árnyalandozó, a háromfunkciós, a tulajdonlás-központú és a szociáldemokrata ideológiák mellett Piketty beszél még a kommunista, a rabszolगतartó és a gyarmatosító ideológiáiról.

Elvitathatatlan, hogy Piketty határozott erőfeszítéseket tesz arra, hogy már könyvének bevezetésében tisztázza, pontosan mit ért ideológián, s hogyan kívánja a fogalmat használni: jelesen „pozitív” és „konstruktív értelemben”, hogy a társadalomszervezésről szóló különféle elképzeléseket és diskurzusokat jelölhesse vele. Arra szólít fel, hogy vegyünk komolyan az ideológiákat, és vegyünk észre, hogy az olyan jelenségek, mint a piac, a verseny, a profit, a munkabér, az adósság, a bevándorló, az adóparadicsom stb. nem természetesen, hanem társadalmi, történeti és intézményi konstrukciók, amelyek formálásában és intézményesítésében az ideológiák meghatározó szerepet játszanak. Különbségeik ellenére minden ideológiában közös Piketty szerint, hogy a társadalmi igazságosság valamely eszméjét fejezik ki, még akkor is, ha az igazságosságot éppen nem az egyenlőségben, hanem az egyenlőtlenségekben találják és valósítják meg. Minden fogalmi tisztázásra tett kísérlete ellenére azonban előfordul, hogy az ideológiatörténeti vizsgálódás zavarossá válik. Ahogyan a korszakok átjárnak egymásba, úgy az ideológia, a társadalmi berendezkedés és a korszakhatárok is egymásba folynak, és nem mindig derül ki, éppen melyiket használja, illetve tárgyalja és elemzi a szerző.

Különösen érezhető ez, amikor az egyes ideológiákat az általuk konstituált és legitimált társadalmi berendezkedésekkel szoros összefüggésben tárgyalja. Értelmezésében az ideológiák nem jelölnék korszakokat, sőt együtt is létezhetnek és alakíthatnak különféle társadalmakat. Fordulópontokat viszont jelölhetnek, melyek mentén egy társadalom a nagyobb egyenlőség vagy a nagyobb egyenlőtlenség irányába mozdul el. A hangsúly a választáson és a történetiségen van: az egyenlőtlenségeket természetesnek beállító ideológia is történelmi képződmény, tehát a tulajdonlás-központúságot és a tulajdonviszonyokat is érheti revízió.

Ha ambícióit, vizsgálatának tárgy- és hatókörét, illetve terjedelmét vesszük figyelembe, a *Tőke és ideológia* a világrendszer-elemző Immanuel Wallerstein, vagy a hosszú 19. és a rövid 20. századot feldolgozó Eric Hobsbawm munkájával vethető össze; más kérdés, hogy a két erősen baloldali kötődésű társadalomtudós művei sokkal koncentráltabb analízist nyújtanak, és különálló, terjedelmes kötetekben elemzik azokat a korszakokat, amelyeket Piketty egy narratíva alá rendezve próbál megfejtetni. Ráadásul a történeti áttekintés után még arra is vállalkozik, hogy a hiperkapitalizmus meghaladására tett javaslatát megossa olvasóival. Mind a *Tőke és ideológia* történeti áttekintése, mind a „részvételi szocializmus” kapcsán számíthat kritikákra és vitákra Piketty, akinek a vállalkozása most is fontos és ambiciózus, de a végeredmény felől nézve inkább tűnik a lehetetlent kísérő rendszer- és rendszerezési kísérletnek.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Boushey, Heather et al. (eds) 2017: *After Piketty. The Agenda of Economics and Inequality*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Deroncourt, Ellora 2017: The Historical Origins of Global Inequality. In: *After Piketty. The Agenda of Economics and Inequality*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 491–511.
- Jones, Gareth A. 2017: The Geographies of Capital in the Twenty-First Century. Inequality, Political Economy, and Space. In: Boushey, Heather et al. (eds): *After Piketty. The Agenda of Economics and Inequality*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 280–303.
- Kornai János 2015: Milyen is hát a tőke a 21. században? Megjegyzések Piketty könyvéhez. *Közgazdasági Szemle* (62.) 9. 909–942. http://real.mtak.hu/26026/1/02_Kornai_Janos_u.pdf – utolsó letöltés: 2020. július 29.
- Krugman, Paul 2020: Thomas Piketty Turns Marx on His Head. *New York Times* 2020. március 8. <https://www.nytimes.com/2020/03/08/books/review/capital-and-ideology-thomas-piketty.html> – utolsó letöltés: 2020. július. 29.
- Lakner, Christoph 2017: Global Inequality. In: Boushey, Heather et al. (eds) 2017: *After Piketty. The Agenda of Economics and Inequality*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 259–279.
- Nagy Dániel Gergely 2019: A Piketty-mánián innen és túl. In: Havran Dániel – Klement Judit – Nagy Dániel Gergely (szerk.): *MA70. Eszmék-történetek-elméletek*. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 318–335.
- Piketty, Thomas 2015: *A tőke a 21. században*. (Ford. Balogh-Sárközy Zsuzsanna.) Kossuth, Budapest.
- Piketty, Thomas 2018: *Brahmin Left vs Merchant Right. Rising Inequality & the Changing Structure of Political Conflict (Evidence from France, Britain and the US, 1948–2017)*. WID.world Working Paper Series N° 2018/7. <http://piketty.pse.ens.fr/files/Piketty2018.pdf> – utolsó letöltés: 2020. július 29.
- Roland, Denis 2014: Has Anyone Finished Thomas Piketty's Capital in the 21st Century? *Telegraph* <https://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10951407/Has-anyone-finished-Thomas-Pikettrys-Capital-in-the-21st-Century.html> – utolsó letöltés: 2020. július 29.
- Szelényi Iván 2015: Thomas Piketty: A tőke a 21. században. *BUKSZ* 1–2. <http://buksz.c3.hu/150102/05szemle.pdf> – utolsó letöltés: 2020. július 29.
- Varoufakis, Yanis 2014: Egalitarianism's Latest Foe. A Critical Review of Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century. *Real-World Economics Review* 69. 18–35. <http://www.paecon.net/PAEReview/issue69/Varoufakis69.pdf> – utolsó letöltés: 2020. július 29.